

Branislava Stojanović: Bruno Schulz 2018. Raport (według dziennika aktywności @bruno-schulz.org)

R.I.P.

Każdy oddany czytelnik Schulza z pewnością zasługuje na odrębny artykuł. Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego sprawozdania przypomnę tylko, że w zeszłym roku odeszli: czeska tłumaczka Vlasta Dvořáčková (1924–2018), izraelski literaturoznawca, profesor Shalom Lindenbaum (1926–2018), meksykański publicysta i tłumacz Sergio Pitol (1933–2018), polski kompozytor Tomasz Stańko (1942–2018), polski artysta malarz Edward Dwurnik (1943–2018) oraz chorwacki multimedialny artysta Vladimir Dodig Trokut (1949–2018).

Wydarzenia

Z licznych (około stu) wydarzeń schulzowskich wymienić trzeba najważniejsze:

Konferencja naukowa „Półtora dnia z Brunonem Schulzem w Bydgoszczy” (26–27 marca); VIII Międzynarodowy Festiwal Brunona Schulza w Drohobyczu (1–7 czerwca); Minifestiwal Brunona Schulza w Moskwie (7–31 października); Bruno Schulz. Festiwal we Wrocławiu (9–14 października); Dni schulzowskie w Gdańsku (15–17 listopada) i Druga Jesień w Drohobyczu (19–20 listopada).

Odbyły się też mniejsze spotkania, rozmowy i performatywne czytania, głównie z udziałem osób polskiego pochodzenia, ale poza granicami Polski: 18 stycznia w Ennis (Irlandia), 26 lutego w Budapeszcie, 20 marca w Zurychu, 22 września w Sztokholmie, 19 października w Poczdamie, 4 listopada w Berlinie, 7 listopada w Montrealu, 15 listopada we Frankfurcie nad Odrą i 19 grudnia w Hongkongu.

W Polsce 15 lutego w Centrum Społeczności Żydowskiej w Warszawie odbyło się performatywne czytanie tekstu Agnety Pleijel *Schulz goes Kafka* (tłum. Elżbieta Frątczak-Nowotny) w reżyserii Marcina Kopcia, 25 stycznia krakowski Cheder zorganizował spotkanie wokół książki Pauliny Subocz i Ireneusza Staronia *Nadkolory i nadaromaty. Schulz, Mueller, Blecher*, a Instytut Mikołowski 9 marca prezentował *Szkice krytyczne* Schulza, ale bez udziału redaktorów 7 tomu *Dzieł zebranych*.

Aukcje

W odróżnieniu od poprzedniego roku, kiedy to rynek sztuki był nasycony pracami Schulza (siedem rysunków, trzy grafiki i jeden exlibris; w sumie sześć aukcji w różnych miastach w Polsce i na świecie), rok 2018 trzeba uznać za bezproduktywny. A może nawet niebezpieczny? Warszawski dom aukcyjny Agra-Art dwukrotnie ogłaszał sprzedaż rysunków Schulza. Były one jednak wątpliwej autentyczności i niejasnego pochodzenia, a więc podejrzanej wartości. Aukcja sztuki dawnej z 17 czerwca oferowała rysunek (cena wywoławcza 75 tysięcy zł), który pozostał w kategorii niesprzedane. Kolejny rysunek miał być wystawiony 14 października, ale w ostatniej chwili został wycofany. Z katalogów dostępnych na platformie Issuu wiadomo jedynie, że w obu wypadkach proveniencja była taka sama: „według relacji obecnego właściciela, około roku 1972, rysunek został przezeń pozyskany od osób skoliigaconych z Bruno Schulzem, którym artysta powierzył część swych prac”. Z kolei w Niemczech mniej znany dom aukcyjny sprzedał bardzo tanio jeden rysunek tuszem. Nie miał on ekspertyzy i był zaledwie „przypisany” Schulzowi, jak później poinformowano polską redakcję „Deutsche Welle” (Katarzyna Domagała, *Bruno Schulz bez gwarancji*, 17 listopada).

Wystawy

W roku 2018 odbyło się kilka wystaw zbiorowych, w których znalazły się rysunki, obrazy lub grafiki Schulza ze zbiorów muzealnych. Grafiki z cyklu *Xięga bałwochwalcza* pokazywano od 10 marca do 9 czerwca na wystawie *Dziewczyzna i pistolet* (kuratorka: Katarzyna Karwańska) w hiszpańskiej gminie La Oliva, na wyspie Fuerteventura, w Domu Pułkowników (Casa de los Coroneles).

Lwowska Galeria Sztuki, z własnych zbiorów, zorganizowała wystawę *Bruno Schulz w gronie artystów swego czasu*, która trwała od 30 maja do 31 sierpnia, co odnotowała także polska prasa („Kurier Galicyjski” z 31 maja, „Słowo Polskie” z 6 czerwca). Kuratorka wystawy Natalia Filewicz zebrała aż 35 artystów, którzy w dwudziestoleciu międzywojennym brali udział w wystawach razem z Schulzem.

Trzy polskie wystawy, zorganizowane przez Fundację Republika Marzeń, uznają z pewnym zastrzeżeniem, ponieważ z dokumentacji fotograficznej wynika, że nie zawierały oryginalnych grafik Schulza, lecz autoryzowane kopie Małgorzaty Leszczewskiej-Włodarskiej z 1992 roku. W Moskwie z kolei w ramach Mini-festiwalu Brunona Schulza zorganizowano dużą wystawę cyfrowych kopii rysunków drohobyckiego artysty ze zbiorów Muzeum Literatury w Warszawie.

Pod koniec roku kilka prac włączono do dwóch wielkich wystaw czasowych: *Krzycząc: Polska! Niepodległa 1918* (Muzeum Narodowe w Warszawie, od 26 października 2018 do 17 marca 2019) i *Znaki wolności. O trwaniu polskiej tożsamości narodowej* (Zamek Królewski w Warszawie, od 10 do 23 listopada).

Bibliografia

Rynek wydawniczy jest nieustannie aktywny. Co roku pojawiają się kolejne wydania prozy Schulza na całym świecie. Przybywa coraz więcej nowych tłumaczeń (zwłaszcza od roku 2012, kiedy wygasły prawa autorskie).

W marcu 2018 Northwestern University Press opublikował długo oczekiwany nowy przekład na język angielski. Jego autorką jest Madeline Levine; z przedmową Rivki Galchen książka ma 288 stron¹. Na okładce umieszczono zaginiony rysunek Schulza, który pod tytułem *Zmierzch* był reprodukowany w 1935 roku („Tygodnik Ilustrowany”, nr 40). Warto wspomnieć, że ukazało się kilka recenzji tej książki (Ruth Franklin dla „The Wall Street Journal” z 15 marca, Benjamin Paloff dla „Times Literary Supplement” z 4 kwietnia, Nathan Goldman dla „The New Inquiry” z 7 maja czy Robert Looby dla „Dublin Review of Books” z 1 lipca). Na marzec 2019 Nawakum Press z Kalifornii zapowiada luksusowe wydanie tego tłumaczenia (pod tytułem *The Republic of Dreams*) z ilustracjami Thomasa Wooda.

Wydawnictwo New Library z Tel Awiwu publikuje nowy przekład opowiadań po hebrajsku autorstwa Miri Paz; z posłowiem Davida Grossmana książka ma 328 stron, na okładce umieszczono reprodukcję *Koguta* Joana Miró. Gazeta „Haaretz” zamieściła dwie recenzje tego wydania (23 maja i 2 czerwca). Promocja z udziałem tłumaczki odbyła się 10 października w Jerozolimie².

Wydawnictwo Aylak Adam Yayınları (Stambuł) publikuje nowy turecki przekład autorstwa Neşego Taluya Yüce³. Na okładce umieszczono fragment rysunku *Józef*, który pierwszy raz pojawił się na rynku sztuki w Łodzi w grudniu 2010 roku.

Również w języku włoskim pojawiły się nowe tłumaczenia, choć tylko trzech opowiadań (*Ulica Krokodyli*, *Wichura*, *Kometa*)⁴. Od maja 2018 roku dostępne są za darmo na stronie wydawnictwa Urban Apnea w wersji cyfrowej, drukowaną książkę trzeba zaś specjalnie zamówić. Tłumaczkami są Wiola Noga i Dafne Munro⁵. Krótka nota o tej publikacji ukazała się 24 maja w sycylijskim wydaniu gazety „La Repubblica”. Promocja odbyła się 9 czerwca w Palermo.

Zapowiedzi światowe można śledzić na stronie Instytutu Książki w ramach dotacji dla zagranicznych wydań. W następnym roku spodziewam się zatem

1 Bruno Schulz, *Collected Stories*, translated from the Polish by Madeline G. Levine, foreword by Rivka Galchen, Evanston (Illinois) 2018.

2 Kolejne spotkanie wokół nowego przekładu organizuje w swej siedzibie Instytut Polski w Tel Awiwie 22 lutego 2019 roku.

3 Bruno Schulz, *Tarçın Dükkânları*, çeviren Neşe Taluy Yüce, İstanbul 2018.

4 Wybór opowiadań prawdopodobnie został zainspirowany widowiskiem *Kometa* Wełmińskich, co pokazano w Palermo w listopadzie 2017 roku w ramach Festival di Morgana.

5 Bruno Schulz, *La via dei cocodrilli. L'uragano. La cometa*, traduzione di Wiola Noga e Dafne Munro, Palermo 2018.

nowego przekładu wszystkich opowiadań na język grecki (Alexandra D. Ioannidou, wydawnictwo Kastaniotis Editions), jak i pierwszego tłumaczenia *Sanatorium pod Klepsydrą* na język estoński (Hendrik Lindepuu, wydawnictwo Loomingu Raamatukogu).

Najciekawsze są jednak zapowiedzi z krajów, w których żadna książka Schulza jeszcze się nie ukazała. Już 6 lutego 2018 wydawnictwo Pika pa sipërfaqe z Tirany zapowiedziało pierwszą książkową edycję wszystkich opowiadań po albańsku pod tytułem *Rruga e Krokodilëve dhe tregimet e tjera* (tłumacz: Romeo Çollaku). Na okładce ma się znaleźć *Oko-kostka* Odilona Redona. Niestety, do końca roku wydanie nie ukazało się drukiem.

Natomiast nowych edycji w języku polskim w roku 2018 nie było. Zapowiedzi kolejnych tomów *Dzieł zebranych*, choć figurują oficjalnie w katalogu wydawnictwa słowo/obraz terytoria, pozostają bez daty. Zdaje się, że wkrótce ukaże się krytyczne wydanie *Sklepów cynamonowych*.

Schulzologia

Bibliografia przedmiotowa stale rośnie, można tu wręcz mówić o hiperprodukcji. Jest to jednak zaledwie ułamek w porównaniu z bibliografiami światowych pisarzy. W listopadzie ukazała się monografia Piotra Sitkiewicza o przedwojennej recepcji Schulza⁶, która pokazuje, że dorobek artystyczny autora *Sklepów cynamonowych* jednak nie był tak niezauważalny, jak się niekiedy sądzi. Z tego materiału zapewne powstanie antologia w krytycznym wydaniu autora. Większość tekstów (87/152) jest co prawda dostępnych w coraz bogatszych bibliotekach cyfrowych, ale pozostają rozproszone i bez naukowego komentarza. Na udostępnienie niektórych z nich czekamy od lat.

We wrześniu wydawnictwo Éditions L'improvisiste opublikowało tom zbiorowy po francusku⁷, będący owocem paryskiej konferencji „Schulz lu et interprété en Europe Centrale: entre modernisme et modernité”, która odbyła się w 2013 roku. Gdańska konferencja z listopada 2016 roku pod tytułem „Schulz – słownik mówiony” nadal nie zaowocowała książką, choć jej publikacja od dawna jest zapowiadana w katalogu Fundacji Terytoria Książki. Ale nie zawsze tak bywa. Już we wrześniu Wydawnictwo Pasaże zrealizowało opracowanie zbiorowe⁸ na podstawie konferencji „Schulz i po Schulzu”, która odbyła się w październiku 2017 roku w Zabrze. Podobnie jest z dwujęzycznymi publikacjami, od kilkun-

6 Piotr Sitkiewicz, *Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939*, Gdańsk 2018.

7 *Bruno Schulz – entre modernisme & modernité*, sous la direction de Małgorzata Smorań-Goldberg & Marek Tomaszewski, Paris 2018.

8 *Przed i po. Bruno Schulz*, pod redakcją Józefa Olejniczaka, Kraków 2018.

stu lat publikowanymi przez drohobyckie Polonistyczne Centrum Naukowo-Informacyjne im. Igora Menioka – w tym roku ukazała się książka o objętości 740 stron⁹.

Czasopismo „Schulz/Forum” z Gdańska też publikuje coraz grubsze numery, jedenasty ma prawie dwieście stron¹⁰. Tematycznie ograniczony i okolicznościowy numer trzeci „Acta Schulziana” jest nieco skromniejszy, ale za to dwujęzyczny¹¹. Niektóre prezentacje odbywały się podczas wspomnianych wydarzeń. Ukazało się też kilka artykułów i prac naukowych po angielsku¹², szwedzku¹³, duńsku¹⁴, ukraińsku¹⁵ i serbsku¹⁶.

Stosunkowo rzadko w Polsce zdarzają się przekłady zagranicznej schulzologii, nawet jeśli gdańska Fundacja Terytoria Książki stara się trochę tych braków uzupełnić, przynajmniej jeśli chodzi o autorów francuskich¹⁷. Jeszcze mniej jest tłumaczeń polskich monografii na języki obce, bodajże z wyjątkiem biografii. W tym roku ukazał się trzeci przekład „apokryfu” Agaty Tuszyńskiej, tym razem na język ukraiński¹⁸. *Narieczona Schulza* dostała nawet wyróżnienie w kategorii biografia na lwowskich targach książki, a promocje z udziałem autorki odbyły się we wrześniu we Lwowie i Drohobyczu.

Warto wspomnieć o kilku zapowiedziach. Biblioteka Narodowa w roku 2019 planuje opublikować katalog rękopisów z archiwum Jerzego Ficowskiego. Z kolei „Schulz/Forum” ogłasza numery tematyczne i zaprasza do współpracy. Chodzą

9 Bruno Шульц і сучасна теорія культури. Матеріали VII Міжнародного Фестивалю Bruno Шульца в Дрогобичі, редакція Віри Меньок, Дрогобич 2018.

10 „Schulz/Forum” 11, 2018.

11 Місце. Кілька присутніх зауваг нехай посприяють розумінню справи... На 15-ліття Музею Кімнати Bruno Шульца в Дрогобичі, Дрогобич–Люблін 2018.

12 Stanley Bill, *Propaganda on the Margins: Bruno Schulz's Soviet Illustrations, 1940–41*, „The Slavonic and East European Review” 2018, vol. 96, no. 3, s. 434–468; Natalie Lozinski-Veach, *Decompositions: Inheriting Trash with Walter Benjamin and Bruno Schulz*, „MLN” 2018, vol. 133, no. 1, s. 763–792; Karen Underhill, *Bruno Schulz's Galician Diasporism: On the 1937 Essay „E. M. Lilien” and Rokhl Korn's Review of Cinnamon Shops*, „Jewish Social Studies” 2018, vol. 24, no. 1, s. 1–33; Zofia Ziemann, *Translator Profile in the Discourse around Translation: Promotion and Reception of the English Translations of the Fiction of Bruno Schulz*, „Hermes” 2018, no. 58, s. 139–156.

13 Emi-Simone Zawall, *Bruno Schulz sista kärlek*, w: *Ordvärldar. Möten kring judiska texter*, redaktör Daniel Pedersen, Stockholm 2018, s. 179–199.

14 Sara Blæsbjerg Lind, *Konkave himmelhvælvinger Bruno Schulz' Kometen (1938) og Lars von Triers Melancholia (2011)*, w: *Modernisme på tværs*, red. af Maria og Mogens Davidsen, Odense 2018, s. 185–196.

15 В. М. Лопушанский, *Міфологізація міста у творах Bruno Шульца та Франца Кафки*, „Молодий вчений” 2018, no. 3.1, s. 93–97.

16 Даяна Милованов, *Фигура оца у прози Бруна Шульца и Данила Киша*, w: *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. 2, Крагујевац 2018, s. 129–137.

17 Serge Fauchereau, *Fantazmatyczny świat Brunona Schulza. Wokół Xięgi bałwochwalczej*, przełożyła Paulina Tarasiewicz, Gdańsk 2018. W przygotowaniu jest także książka Henri Lewiego *Strategie mesjaniczne Brunona Schulza* w przekładzie Tomasa Stróżyńskiego.

18 Аґата Тушинська, *Наречена Шульца: апокриф*, переклад з польської, примітки та коментарі Віри Меньок, Чернівці 2018.

słuchy, że Anna Kaszuba-Dębska przygotowuje kolejną po *Kobietach i Schulzu* biograficzną książkę o Schulzu¹⁹, ale Wydawnictwo Znak na razie nie potwierdziło tej informacji.

Schulzoidzi

Tego hasztagu używam głównie do opisu sztuki plastycznej. Ale oczywiście termin dotyczy także dzieł literackich, jak i innych gatunków artystycznej ekspresji. W roku 2018 opublikowano dwie książeczki inspirowane Schulzem – po portugalsku²⁰ i po włosku²¹. Wystawa fotografii Mariusza Kubielasa, od dawna podróżująca po Polsce, była pokazywana w Gorlicach od 6 marca do 19 kwietnia, tym razem pod tytułem *U Schulza*. Z kolei Fundacja Republika Marzeń od wielu lat organizuje wystawy zbiorowe „W stronę Schulza” – w tym roku odbyła się ona w Nowym Sączu od 10 sierpnia do 14 października, a potem, poszerzona i pod nieco innym tytuł, *Bruno Schulz: artysta nienazwany*, w Płocku od 4 października do 19 listopada i w Toruniu od 15 grudnia 2018 do końca lutego 2019 roku. Specjalnie na toruńską edycję Andrzej Dudziński przygotował nowy portret Schulza. Lokalna prasa poświęciła tej wystawie dużo uwagi zarówno przed wernisażem, jak i po nim, a pod koniec roku dziennik „Rzeczpospolita” opublikował na czterech stronach bogato ilustrowany dodatek *Rzecz o Schulzu*. W przygotowaniu jest wielka wystawa braci Quay, od kilku lat znana na świecie pod tytułem *Dormitorium*. Będzie to pierwsza jej odsłona w Polsce. Zapowiada ją Centrum Spotkania Kultur w Lublinie od 21 lutego do 27 kwietnia 2019 roku. Podobna ich wystawa, zatytułowana *The Brothers Quay Phantom Museums*, odbyła się w Okazaki Mindscape Museum (Japonia) od 7 kwietnia do 20 maja.

Teatr

Bruno Schulz nie napisał żadnego dramatu, jego opowiadania są właściwie pozbawione fabuły, a jednak ciągle są inspiracją dla rozmaitych projektów teatralnych. Oto, co grano w roku 2018: w Nowym Orleanie *Karakony* (po angielsku *Cockroaches: A Puppet Play*) 5 stycznia i kilka razy w kwietniu; *Sierpień* (po węgiersku *Augusztus*), reż. Zoltán Balázs, premiera 13 stycznia w Târgu Mureș (Rumunia), spektakl pokazano także wielokrotnie na Węgrzech (Maladype

19 Z tejże książki rosyjskie tłumaczki *Regionów wielkiej herezji* (Е. Барзова, Г. Мурадян) wybrały fragment o Judycie Suchestow („Иностранная Литература” 2018, no. 4), a hebrajskie czasopismo „Iton 77” opublikowało w styczniu 2018 roku rozdział o Annie Płockier w tłumaczeniu Miri Paz.

20 Leda Cartum, *Bruno Schulz conduz um cavalo*, São Paulo 2018.

21 Francesco Permunián, *La plasmabilità artistica del cartone e il suo impiego nella scuola: una relazione su Bruno Schulz*, Torino 2018.

Színház), raz w Słowenii (Festival Borštnikovo srečanje) i będzie jeszcze grany w lutym 2019 roku w Bośni (Sarajevo Winter Festival); *Cynamonowy pył*, reż. Monika Adamiec (premiera w grudniu poprzedniego roku w Rzeszowie na deskach Teatru MDK, czyli Młode Dzielne Kuropatwy), spektakl grano 14 stycznia dla WOŚP; *Sklepy cynamonowe* (premiera polska 2015), reż. Robert Drobniuch, produkcja Teatru Lalki i Aktora „Kubuś” w Kielcach, spektakl był wystawiany jeszcze 19–20 stycznia 2018 (i będzie znowu na początku marca 2019 roku); inspirowany legendami o życiu Schulza projekt Gennady’ego Ostrowskiego *Persiešu valodas stundas*, premiera w listopadzie 2017 roku, był grany przez cały rok w Žanis Lipke Memorial w Rydze (Łotwa), a także w Moskwie podczas Minifestiwalu Brunona Schulza; *Sklepy cynamonowe*, reż. Ingmar Villqist (premiera w 2016), spektakl grano 23 stycznia w Teatrze Śląskim w Katowicach; *Sanatorium czasu*, reż. Jefim Kutcher, spektakl grano w Teatrze Tmuna w Tel Awiwie w styczniu (premiera w 2016 roku); *Bagaż* (spektakl dyplomowy studentów IV roku Wydziału Lalkarskiego Akademii Sztuk Teatralnych), reż. Aleksander Maksymiak, premiera 16 marca w AST we Wrocławiu, grany także 15 maja w ramach Festiwalu Szkół Teatralnych w Łodzi i 13 października na XXV Międzynarodowym Festiwalu Teatrów Lalek „Spotkania” w Toruniu; monodram *Sanatorio* Jersona Fontany, oparty na trzech opowiadaniach Schulza, miał premierę w Brazylii w marcu w teatrze Turma do Dionísio, gościnie wystąpił także w maju i czerwcu w Polsce i na Ukrainie; spektakl *Bruno* Dimitriego Canessy grano we Włoszech (15–18 marca Mediolan, 19 października Livorno, 25 listopada Udine); *Kometa: widowisko apokaliptyczne w 10-ciu obrazach z prologiem i epilogiem*, reż. Teresa i Andrzej Wełmińscy (byli członkowie teatru Tadeusza Kantora), spektakl grano w Londynie w Coronet Print Room aż pięć razy w drugiej połowie marca (premiera w roku 2017 w krakowskiej Cricotece); *The Street of Crocodiles*, reż. Simon McBurney i Mark Wheatley, spektakl wystawiony 28 kwietnia w University of Derby Contemporary Theatre & Performance oraz w Technical Theatre; poznański Teatr u Przyjaciół z okazji swoich piętnastych urodzin wystawił 29 maja happening *Schulz*, zainspirowany swym pierwszym schulzowskim spektaklem z 2003 roku; *Historie o moim ojcu*, reż. Anna Dziedzic, spektakl grano 2 czerwca na VIII Międzynarodowym Festiwalu Brunona Schulza w Drohobyczu (premiera w sierpniu 2017 w Warszawie) i 5 lipca w Grenoble (30es Rencontres du Jeune Théâtre Européen); Teatr Alter z Drohobycza wystawił spektakl *Таргани (Karakony)*, reż. Andrij Jurkiewicz, podczas tamtejszych festiwali w czerwcu oraz w listopadzie; *Xięgi Schulza*, reż. Jan Szurmiej, spektakl został włączony do regularnego repertuaru w Teatrze Polskim we Wrocławiu (premiera 8 czerwca); *Невтомний Перетворювач (Niewyczerpany transformista)*, według projektu Wiesława Hołdysa, wystawiony przez Teatr Alter 29 września w Lutsku; *Powidoki z Schulza. Trzyście obrazów*, reż. Balbina Hoppe, jednorazowy pokaz spektaklu odbył się 15 listopada na Uniwersytecie Gdańskim podczas Dni schulzowskich; *Деміург (Demiurg)*, reż. Oleg Lipcyn, spektakl na

podstawie tłumaczenia prozy Schulza Jurija Andruchowycza, premiera 16 listopada w Kijowie; *Δρόμοι Κροκοδείλων* (*Ulica Krokodyli*), reż. Melita Kuta i Haris Kaikaridis, premiera odbyła się w grudniu, spektakl jest grany we wtorki, środy, soboty i niedziele w Apothikes Thoc Latsia Theater w Nikozji (Cypr).

W sumie to kilkanaście spektakli, w tym kilka premier, a także polskie i zagraniczne festiwale teatralne... I to prawdopodobnie nie jest wszystko. Pewnie coś mi umknęło.